

Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з предикатами уяви

Сучасні лінгвістичні дослідження все більше приділяють уваги вивченню ментальних процесів і структур, відображених в мові та мовленні. У даному дослідженні ментальність мови розуміємо як світоглядну структуру свідомості, закріплення результатів розумової діяльності в мові [5, с. 80].

За твердженням О.Г.Почепцова, ментальність мови – це спосіб мовного вираження або поділ світу, що включає співвіднесення світу з його мовним уявленням або образом [6, с. 113].

Ментальні дієслова як один із засобів вираження ментальності віднесено до лексем, які не тільки називають процес мислення, а й містять у своїй семантиці елементи його опису. Теорію мовної репрезентації ментальних дій опрацьовували такі мовознавці, як Ю.Д.Апресян, Н.Д.Арутюнова, О.В.Падучева, О.Г.Почепцов та інші. Т.В.Булигіна, О.Д.Шмельов встановили, що ментальні предикати можуть позначати той чи інший ментальний стан (*знати, вірити*), розумову діяльність, переважно спрямовану на отримання знань (*обдумувати, роздумувати*), або ж вказувати на появу ментального стану в результаті попередньої дії (*здогадатися, зрозуміти*) [4, с. 31].

Незважаючи на появу великої кількості досліджень глибинної дієслівної семантики, у тлумачних словниках ментальні дієслова визначаються через синоніми або перифрастичне вираження, тому необхідно застосувати новий спосіб тлумачення семантики дієслова, що дозволить виявити і позначити різноманітні компоненти семантики ментальних предикатів такі як: ядерні і периферійні, експліцитні та імпліцитні.

Згідно з “вербоцентричною” концепцією організаційним центром речення визнається дієслово у функції предиката, а його валентні властивості визначають структуру речення [2, с. 12]. Таким чином, на семантичному рівні відношення між значенням дієслівної лексики і тієї ситуації, центром якої і є це значення, називатимемо моделюванням: предикат моделює ситуацію на семантичному рівні аналогічно тому, як він породжує речення на синтаксичному рівні.

Для функціонально-семантичного аналізу предикатів уяви як складових ментального поля скористаємось когнітивним підходом, за допомогою якого визначаються перефразні компоненти в лексичному значенні, функціонально актуалізуються приховані смисли, розширюється область значень слова, семантика висловлювання постає як

багатошарове утворення, що може розглядатись з позицій глибинного та поверхневого синтаксису.

Тож розглянемо семантичну структуру предиката *мріяти*, який трактується як: 1. Створювати в уяві образ когось, чогось; поринати у мрії. 2. *про кого – що та з інфін.* Думати про здійснення чого-небудь бажаного; прагнути в думках до чогось [7]. Створення в уяві образу когось, чогось репрезентує висловлювання – *І як же ви, пані, виображуєте собі нашу дальшу подорож, нашу будущину?* (І.Франко). Це значення передає модель: *А уявляє (мріє про) Х.* Об'єктом в таких структурах виступає пропозиція у згорнутому або розгорнутому вигляді (*Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А.Шиян) = *Галина перед війною мріяла про вступ у кіностудію*).

Висловлювання “*Раби життя мріють, пани життя діють*” – *подумав Мирон* (Р.Іваничук) передає дві ментальні дії, тобто два модуси: 1) Мирон подумав, 2) раби мріють. Нас цікавитиме другий ментальний модус, в якому закладена інформація про створення в уяві рабів образу життя, але немає жодної вказівки на інтенцію його змінити, покращити. Таким чином, зазначимо, що модус цього речення відображає бажання, але не прагнення суб'єкта вплинути на об'єкт.

Вираженням прагнення характеризуються висловлювання типу: *Він мріяв про те, як опише цей літопис – це буде його відкриття – супровідна стаття...* (Ю. Мушкетик).

У реченнях *Я мрію поїхати в Київ* і *Я мрію про поїздки в Київ* інфінітив *поїхати* вживається у функції додатку, й існує можливість його заміни процесуальним іменником (герундієм) у функції прямого додатку, тобто словом *поїздки*. Ментальне дієслово *мрію* характеризується трьома семантичними актантами: перший – суб'єкт (той, хто мріє – я), другий – об'єкт (те, про що мріється – поїздка) і третій – місце (куди суб'єкт мріє їхати – Київ). У моделі речення *V + Inf* дієслово *мріяти* крім свого конкретного значення “створювати в уяві образ когось, чогось” виражає ще намір, підготовку до дії, вираженої інфінітивом. Тому речення такого типу вважаємо синонімічними синтаксичними конструкціями, а інфінітив *поїхати* – предикатним актантом дієслова *мріяти*.

Відповідно до твердження Ш.Баллі, “пропозитивна структура виражається диктумом речення (частиною, що передає інформацію), модальна структура – його модусом (модальною рамкою), який передає модальне значення” [1, с. 43]. Таким чином у реченні *Галина перед війною мріяла поступити в кіностудію* (А.Шиян) виражається пропозиція “поступити” і модус “мріяла”, який можуть замінити слова *могти, хотіти, збиратися* та ін. Такі речення є висловленнями з ірреальною модальністю, на відміну від речень типу *Я їду в Київ*, де реалізація дії виражена через засоби результативної поведінкової моделі.

Розглядаючи висловлювання *Відтак він несподівано забувся, замріявся, уявив себе гайдамакою, почув урочисті дзвони, побачив гайдамаків у кирях...* (Ю.Мушкетик), відзначаємо ментальну діяльність суб'єкта та її

результат – певний образ гайдамаки, а також співвіднесення з ним суб'єкта. Цю конструкцію передає модель: A мріє (уявляє) X ($X=A$) як Y , у якій об'єктом уяви (у даному випадку сам суб'єкт) може бути будь-що або будь-хто, оскільки простір мрій безмежний.

Отже, предикати уяви через свою пропозитивну структуру доносять до учасників комунікативної ситуації інформацію про:

- 1) ментальну діяльність як створення в уяві суб'єкта образу когось, чогось;
- 2) бажання суб'єкта;
- 3) його прагнення;
- 4) співвіднесення об'єкта уяви з елементами, реаліями навколишнього світу.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу. Монографія. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
4. ЛАЯ. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова / АН СССР. Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1989. – 288 с.
5. Пименова М.В. Семантика языковой ментальности и импликации // Филологические науки, 1999, №4. – с.80-82.
6. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания, 1990, №6. – с. 110-122.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (ВТССУМ) // www.slovnyk.net

Список джерел фактичного матеріалу

1. Інтегрована лексикографічна система “Словники України”, версія 3.0.
2. Іваничук Р.І. Місто: Повісті. – Львів: Каменяр, 1986. – 291 с.
3. Мушкетик Ю.М. Погоня: Роман; Прийдімо вклонімося. Роман. – К.: Український центр духовної культури, 1997. – 440 с.